

КОНСТИТУЦІЙНЕ ПРАВО НА НЕДОТОРКАННІСТЬ ЖИТЛА, ІНШОГО ВОЛОДІННЯ ТА ПРАВООХОРОННА ДІЯЛЬНІСТЬ В УМОВАХ ВОЄННОГО СТАНУ

Олександр КРИКУНОВ

У національному законодавстві України кожному гарантується недоторканність житла. Не допускається проникнення до житла чи до іншого володіння особи, проведення в них огляду чи обшуку інакше як за вмотивованим рішенням суду. У невідкладних випадках, пов'язаних із врятуванням життя людей та майна чи з безпосереднім переслідуванням осіб, які підозрюються у вчиненні злочину, можливий інший, встановлений законом, порядок проникнення до житла чи до іншого володіння особи, проведення в них огляду і обшуку (ст. 30 Конституції, ст. 13 КПК України).

У КПК під житлом особи розуміється “будь-яке приміщення, яке знаходиться у постійному чи тимчасовому володінні особи, незалежно від його призначення і правового статусу, та пристосоване для постійного або тимчасового проживання в ньому фізичних осіб, а також всі складові частини такого приміщення” (ч. 2 ст. 233 КПК). На думку П. М. Рабіновича, М. І. Хавронюка, до поняття “житло особи”, окрім найбільш поширених форм (квартири, житлові будинки), повинні бути віднесені й інші приміщення: палати в стаціонарних лікувальних закладах, казарми і кубрики у військових частинах, монастирські келії, кімнати в дитячих будинках, школах-інтернатах, гуртожитках тощо [1, с. 183]. Законодавець не вважає житлом приміщення, спеціально призначені для утримання осіб, права яких обмежені за законом (ч. 2 ст. 233 КПК), наприклад, слідчий ізолятор, ізолятор тимчасового тримання, кримінально-виконавча установа.

Верховний Суд орієнтував судову систему на дотримання практики ЄСПЛ, зокрема наголосив судам на необхідності враховувати, що відповідно до практики вказаного міжнародного судового органу поняття “житло” у п. 1 ст. 8 Конвенції про захист прав людини і основоположних свобод (Рим, 4.XI.1950) охоплює не лише житло фізичних осіб. Воно може поширюватися на офісні приміщення, які належать фізичним особам, а також офіси юридичних осіб, їх філій та інші приміщення [2].

У КПК у контексті предмета дослідження використовуються два інших суміжних поняття – “інше володіння особи” та “публічно недоступне місце”, які є недоторканими без дозволу власника чи володільця. Під “іншим володінням особи” законодавець розуміє транспортний засіб, земельну ділянку, гараж, інші будівлі чи приміщення побутового, службового, господарського, виробничого та іншого призначення тощо, які знаходяться у володінні особи (ч. 2 ст. 233 КПК). “Публічно недоступним є місце, до якого неможливо увійти або в якому неможливо перебувати на правових підставах без отримання згоди власника, користувача або уповноважених ними осіб” (ч. 2 ст. 267 КПК). Слід зазначити, що законодавець вказав, що приміщення, які спеціально призначені для законного утримання осіб (у зв’язку відбуттям покарання, затримання, взяттям під варту тощо), мають статус публічно доступних (ст. 267 КПК).

Проникнення працівників правоохоронних органів до житла, іншого володіння особи та проведення там процесуальних дій буде законним за наявності добровільної згоди законного власника (володільця), що має бути належно оформлена для уникнення сумнівів щодо самого факту та характеру такої згоди. Якщо отримати згоду власника житла неможливо або це недоцільно, то попередньо, тобто до проникнення, має бути отримано ухвалу слідчого судді чи суду на проведення обшуку, огляду у конкретно визначеному об’єкті (ст. 234

КПК). Слідчий, дізнавач, прокурор має право до постановлення ухвали слідчого судді увійти до житла чи іншого володіння особи лише у невідкладних випадках, пов'язаних із врятуванням життя людей та майна чи з безпосереднім переслідуванням осіб, які підозрюються у вчиненні кримінального правопорушення. У такому разі прокурор, слідчий, дізнавач за погодженням із прокурором зобов'язаний невідкладно після здійснення таких дій звернутися до слідчого судді із клопотанням про проведення обшуку (ч. 3 ст. 233 КПК). Проникнення може бути визнане судом законним постфактум, зважаючи на вагомість доказів щодо невідкладності та законної цілі втручання у житло особи.

Слід вказати, що проникнення до житла, проведення там обшуку, огляду тощо є незаконним, а отримані у такий спосіб докази є недопустимими, якщо у працівників правоохоронних органів, прокурора відсутня добровільна задокументована згода власника житла або не було відповідної судової ухвали із дозволом на проникнення або ухвала суду наявна, проте було порушено її суттєві умови (наприклад, визначені межі проведення обшуку було перевищено) (ч. 2 ст. 87 КПК). Прикметно, що судова ухвала на проведення обшуку, огляду у житлі може бути використана лише один раз (ч. 1 ст. 235 КПК).

В умовах воєнного стану вказане правове регулювання щодо судового контролю за проникненням до житла, іншого володіння суттєво змінюється. Зокрема, у ч. 1 ст. 615 КПК вказано, що у разі, якщо відсутня об'єктивна можливість виконання слідчим суддею повноважень щодо судового контролю за дотриманням права на недоторканність житла, іншого володіння (ст. 233–235 КПК), то такі повноваження виконує керівник відповідного органу прокуратури за клопотанням прокурора або за клопотанням слідчого, погодженим з прокурором, виносячи мотивовану постанову. З наведеного можна зробити висновок, що до негласної форми проникнення до

житла, іншого володіння особи такий підхід не застосовано навіть під час воєнного стану.

Також варто вказати, що в умовах воєнного стану було змінено порядок виконання ухвали слідчого судді, постанови керівника прокуратури щодо проведення обшуку, огляду у житлі особи. Мова про дозвіл не залучати понятих до вказаних слідчих дій, якщо це об'єктивно неможливо або пов'язано з потенційною небезпекою для їхнього життя чи здоров'я. У такому разі хід і результати проведення обшуку або огляду житла чи іншого володіння особи, обшуку особи в обов'язковому порядку фіксуються доступними технічними засобами шляхом здійснення безперервного відеозапису (ч. 1 ст. 615 КПК). Ми підтримуємо такий підхід, адже участь понятих у слідчих розшукових діях взагалі видається анахронізмом. В умовах легкого доступу до якісної технічної фіксації слідчих розшукових дій їх залучення не виправдане.

У КПК застережене право особи, у житлі якої відбувається обшук, огляд, залучити свого захисника, адвоката. Незалежно від стадії цієї слідчої дії слідчий, прокурор, інша службова особа, яка бере участь у проведенні обшуку, зобов'язані допустити на місце його проведення захисника чи адвоката (ч. 1 ст. 236 КПК). Очікувати на прибуття захисника, адвоката на місце проведення обшуку у житлі законодавець не зобов'язує. Якщо виникає потреба здійснити обшук особи у ході обшуку у житлі, то законодавець зобов'язує відкласти особистий обшук до прибуття захисника, адвоката, але не більше, як на три години (ч. 5 ст. 236 КПК).

В умовах воєнного стану дізнавач, слідчий, прокурор забезпечує участь захисника у проведенні окремої процесуальної дії, у тому числі у разі неможливості явки захисника – із застосуванням технічних засобів (відео-, аудіозв'язку) для забезпечення дистанційної участі захисника (ч. 12 ст. 615 КПК). Очевидно, що така форма участі захисника, адвоката у проведенні обшуку є малоефективною, однак позбавлення

права на правову допомогу є ще більш небезпечним з точки зору права на захист, права на недоторканність житла, таємниці особистого життя. Порушення права на захист є безумовною підставою для визнання доказів недопустимими (ст. 87 КПК).

Список використаних джерел

1. Конституція України : Закон від 28.06.1996 № 254к/96-ВР. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/254к/96-вр>
2. КПК України від 13.04.2012 № 4651-VI. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/v0002700-08#Text>
3. Рабінович П. М., Хавронюк М. І. Права людини і громадянина. Київ : Атіка, 2004. 462 с.
4. Про деякі питання застосування судами України законодавства при дачі дозволів на тимчасове обмеження окремих конституційних прав і свобод людини і громадянина під час здійснення оперативно-розшукової діяльності, дізнання і досудового слідства : постанова Пленуму Верховного Суду України від 28 березня 2008 р. № 2. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/v0002700-08#Text>